VIZVÁRI BÉLA

A ciprusi problémáról és a Földközi-tenger keleti medencéjéről 1. rész

A dolgozat leírja azt a történelmi folyamatot, amely Ciprus mai politikai helyzetéhez vezetett. Ehhez felhasznál személyes tapasztalatokat is. Mivel a Ciprusi helyzethez szorosan kapcsolódik és azt befolyásolja a földgázkészletek feltárása és kitermelése a Földközi-tenger keleti medencéjében, ezt a témát is tárgyalom.

(Személyes megjegyzések) 1989 és 1993 között Ankarában tanítottam Törökország első és akkor egyetlen magánegyetemén, a Bilkent Egyetemen. A ciprusi kérdés már akkor látókörömbe került, mert állandó beszédtéma volt. Később, 2007-től Cipruson, Famagusztában, a Kelet-Mediterrán Egyetemen[1] tanítottam. Az itt eltöltött évek alatt sokat láttam Ciprus mindkét feléből, és ezen cikk témája szempontjából releváns tapasztalatokra tettem szert. Ezért az alábbiakban több olyan esemény is szerepel, amelyet adatközlőként most írok le először. Ez az oka annak, hogy ebben a dolgozatban egyes szám első személyt használok az inkább alkalmazott többes szám első személy helyett. A tanulmánynak azokat a részeit, amelyekben én vagyok az első közlő, vagyis személyes tanúságot teszek, szövegbehúzással és végig dőlt betűsen különítettem el.[2]

A települések neveit is úgy írom, ahogy ott, illetve olvasmányaimban megismertem. Kivétel a három legnagyobb város. Azt a várost, amely nekem otthont adott, az angol név kiejtése után Famagusztaként használom, mert mi, ottani magyarok így használtuk, és a tőlünk független magyar szövegekben ez az alak előfordul. A fővárost Nicosiának írom általában, de megjegyzendő, hogy neve görögül Lefkosia (ejtsd lefkozia), törökül Lefkoşa (ejtsd lefkosa). Az északi part nagy kikötővárosát pedig Kyrenia (ejtsd kájrénia) alakban írom, nem pedig a jelenleg hivatalos török Girneként, mert a török cipriótták is így nevezik a beszédjükben. A személynevek esetében azt az elvet követem, hogy nem változtatom meg senkinek se a nevét a magyar nyelv kedvéért, hanem megőrzöm az eredeti formát, megadva az első előfordulás esetén a kiejtést. A görög nevek esetében ez az angolra való szokásos átírást jelenti, a török esetében pedig a speciális török karakterek meghagyását. Főként a magyar „s”-nek és „cs”-nek megfelelő „ş” és „ç” betűt, illetve az úgynevezett lágy „g”-t, a török karakterben „ğ”-t, amelyet nem ejtünk, s amelynek szerepe az, hogy az előtte álló magánhangzót megnyújtja. Makariosz érseket azonban magyarosan írom, mert az rögzült nyelvünkben. Sajnos mindkét nyelvre igaz, hogy a neveket egyazon nyelvben különbözőképpen is átírják, amivel esetleg kiejtési hibát generálnak. További technikai megjegyzés, hogy az interneten található anyagoknak nincs évszáma a hivatkozásoknál. Ezeket külön listában közlöm a nyomtatott hivatkozások után.

A Ciprus történetében nem jártas olvasó számos ismeretlen fogalommal fog találkozni. Sajnos lehetetlen úgy megírni a történelmet, hogy ezek mind előre definiáltak legyenek. Természetesen a dolgozat során minden ilyen fogalmat pontosan meghatározok. Néhány fontos azonban megtalálható a függelékben.

A tanulmány kidolgozása során számos, egymással éles érdekellentétben álló szerző munkáját fel kellett használnom, és a sokszor hiányos szövegekből az adatokat mint egy mozaik szemeit gyűjtöttem össze. A különböző művekben szereplő állítások is nemegyszer ellentétben vannak egymással. Emiatt szeretném itt az elején

leszögezni ismeretelméleti alapállásomat, amely nem szorítkozik a jelen munkára. Ha valamely témáról eltérő leírások jelennek meg, akkor mindig annak a szerzőnek adom az elsőbbséget, aki tényeket közöl. Abban nem bízom, aki megmarad az általánosságok szintjén. Viszont vannak olyan események, viszonyok, amelyekre vonatkozó független, hiteles adat nem áll rendelkezésre. Ilyen például a Clerides-Denktaş viszony. Cipruson sok merényletet is elkövettek, amelyek tetteseit nem ismerjük, így indítékaik is homályban maradtak. A különböző szerzők ezt a tudásbeli hiányt arra használják fel, hogy az ellenérdekelt felet vádolják meg a cselekmény elkövetésével. Minden ilyen esetben – vállalva a tévedés kockázatát – azt valószínűsítem igaznak, ami a nagy többség véleménye, illetve, ami más adatokkal összhangban van. Az előbbire példa az említett Clerides-Denktaş viszony, az utóbbira az 1960 és 1963 közötti ellentét. Nem tekinthetek el attól sem, hogy vannak nyilvánvalóan hamis állítások. Ilyen például egy szervezet említése olyan időszakban, amikor még meg sem alapították. Ugyanakkor az a tény, hogy egy forrás valahol hamis állítást közöl, nem jelenti azt, hogy más kérdésekben ne lenne nagyon pontos. Tanult mesterségem az operációkutatás. Minden ilyen projektnél nagy jelentősége van annak, hogy az operációkutató – aki szinte mindig egy kívülálló, harmadik személy – maga mit tapasztal. Ebben az értelemben fontos, hogy négy évet éltem Ankarában és tizennégyet Cipruson.

(Bevezetés) Napjainkban a ciprusi probléma abban áll, hogy a sziget – amelyet sokan, beleértve kormányokat és nemzetközi szervezeteket, így az ENSZ-t is, egyetlen államnak képzelnek el – 1974 óta kettéosztott. Az egyharmadánál kicsit nagyobb, északi terület török, a déli rész pedig görög. Ma a felek nagyjából ugyanannyira távol állnak attól, hogy a helyzetre megoldást találjanak, mint 59 évvel ezelőtt, 1964-ben, amikor először érkeztek a szigetre békefenntartás céljával ENSZ-katonák. Tudomásom szerint jelenleg 77 magyar katona is szolgál közöttük.

Történelmi perspektívából nézve, a ciprusi probléma abban áll, hogy a szigeten élő két legfontosabb népcsoport, a görögök és törökök közül melyik igényeit lehet kielégíteni, illetve lehet-e egyszerre mindkettőt? Ezek a kérdések legalább 1878 óta napirenden vannak, de a felszín alatt már korábban is léteztek. A görög cipriótá kívánsága az egyesülés Görögországgal, a török cipriótáké pedig a megosztás egy görög és egy török részre, illetve az egyesülés Törökországgal. Sok görög szerző – matematikai kifejezéssel élve – axiómaként kezeli a Görögországgal való egyesülés jogát és azt az állítást, hogy ez az egyetlen megoldás a problémára, pedig a jelenleg hatályos nemzetközi szerződések szerint ez egyáltalán nincs így. A török oldalról írt művek inkább a török cipriótá sérelmeit sorolják. A ciprusi problémával foglalkozó szerzők ezen a szinten megállnak.

> *Azonban az egyes emberek szintjén ez sokkal bonyolultabb. Ha egyszerűsítő módon leszűkítjük az emberi magatartást az elfogadás és elutasítás párjára, akkor is minden lehetséges kombináció előfordul az egységes Ciprus, a másik közösség egyes tagjai, a másik közösség egésze, az anyaország és a másik közösség anyaországa elutasítása, illetve elfogadása vonatkozásában.*

Hozzá kell tenni, hogy közben az idők változnak, és velük együtt az érdekek is, ami nem teszi egyszerűbbé a megoldás megtalálását.

A dilemmát másképp is meg lehet fogalmazni. Azt kell eldönteni, hogy a Zürich–London Egyezmények (lásd később részletesen) alapján 1960-ban létrejött Ciprusi Köztársaságnak a ciprusi török közösség államalkotó eleme-e, avagy csak egy kisebbség az államon belül, hasonlóan a még létező, a törökökhöz viszonyítva is törpe

kisebbségekhez. Ha államalkotó elem, akkor a ciprusi törökök joggal tartanak igényt a ciprusi görögökkel politikai értelemben egyenlő bánásmódra. Ha viszont a törökség nem államalkotó elem, akkor veszélyben érzik magukat, és ennek sok következménye van és lehet a jövőben.

Megint átfogalmazva a problémát, arról van szó, hogy kit illet meg a népek önrendelkezési joga. Ha csak a ciprusi görögöket, akkor lehetséges az egyesülés Görögországgal, bár ez ellentmond a jelenleg hatályos és igen nehezen megváltoztatható nemzetközi szabályozásnak. Ha viszont a ciprusi törököket is, akkor két ellentétes akaratot kellene kielégíteni.

Kevésbé köztudomású, hogy ma a sziget helyzetének politikai megoldatlansága jelentősen befolyásol más államokat is az időközben talált, illetve sejtett tenger alatti gázvagyon miatt. Ide tartozik Líbia, Egyiptom, Izrael, Libanon, Szíria, Törökország, Görögország és maga Ciprus mint amelyek gázt árusíthatnának az Európai Unió piacán, illetve az EU államai mint vevők. De ez a gázvagyon magát a ciprusi helyzetet is bonyolítja. Az érintett országoknak új érdekei keletkeztek, amelyek helyenként éles ellentmondásban vannak egymással.

A téma feldolgozása azért is nehéz, mert nagyon sok esemény van, amely adott esetben lényegesen befolyásolja a történet megítélését. Egy korlátos hosszú dolgozatba valamennyi nem fér be. Ugyanakkor kihagyásuk a folyamat torz beállítására ad lehetőséget. Az is előfordul, hogy egy kevésbé jelentős esemény csak egy dolgozatban jelenik meg, ezért a leírás hitelességét nehéz ellenőrizni A két legfontosabb elem, amely sokszor kimarad: az Akritas-terv és az 1974-ben az ENSZ által szervezett lakosságcsere. Az alábbiakban ezekről részletesen szó lesz. Az Akritas-terv kihagyását a ciprusi történelem tárgyalásából John Reddaway is szóvá teszi, és megkérdőjelezi az ilyen szerző pártatlanságát (Reddaway 1986)[3].

A későbbiek megértéséhez hasznos fogalmat alkotni Ciprus településeinek szerkezetéről. A mindenkori állam főleg falvakból állt. Számuk meghaladta a hatszázat. Többségüket vegyesen lakták görögök és törökök. Azok száma, ahol a törökök éltek többségben, mindig is csekély volt. Bizonyos körzetekben telepedtek le a maroniták és az örmények. 1964-ig a törökök nagyobb számban éltek a Tróodosz-hegység déli részén, Páfoszhoz[4] és Limaszolhoz közel. Ugyanakkor a sziget északi részét főleg görögök népesítették be. A Karpaz-félszigeten olyan erős volt a görög nyelv hatása a helyi törökökre, hogy egy külön török nyelvjárás alakult ki, amelyben más idegen elemek mellett megjelentek a nyelvtani nemek (Aliefendioğlu–Vizvári 2017)[5]. 1974, de különösen 2004 után a sziget mindkét fele erős fejlődésnek indult. Ennek egyik eredménye, hogy számos üdülőtelep jött létre magántulajdonú házakkal. A főbb városok: Nicosia, Kyrenia, Famaguszta, Larnaca, Limaszol, Paphos, az egykori Morphou, ma Güzelyurt és újabban İskele.[6] 1964-ben, majd még inkább 1974-ben a lakosság jelentős része elhagyni kényszerült otthonát, ezért a népesség eloszlásának arányai az egyes vidékeken megváltoztak. A hatszáznál több vegyes lakosú faluból mára egy maradt, Pile, amely ENSZ fennhatóság alatt áll. Görögökön és törökökön kívül a latinoknak nevezett katolikusok, valamint a már említett maroniták és örmények élnek a szigeten. Továbbá mindmáig nagyon sok brit állampolgárnak van ciprusi ingatlanja. Ők főképpen nyugdíjasok. Az utóbbi húsz év fejleménye, hogy mindkét oldalra sok orosz család is költözött, akik gyakran fiatalok, és kicsi gyermekeik vannak.

(A szigettel foglalkozó néhány fontosabb könyv) A Ciprussal kapcsolatos irodalom és a napi sajtóban megjelent hírek, beleértve még a magyar médiát is, többségében az egyik vagy a másik fél javára vagy kárára, rendkívül elfogult. Jellemző az alapvető fontosságú tények elhallgatása, melyek közé tartozik a továbbiakban részletesen elmagyarázandó Akritas-terv, valamint a garantőr országok szerepe és feladata. Famagusztát sokszor

említik kihalt városként, miközben 40 000 másik emberrel otthont ad nekem. Ha kiegyensúlyozott képet akarunk kapni, amely pontosabb a napi politika által közvetített, sokszor igencsak torz ismereteknél, akkor legalább három (brit, görög és török) megközelítésben kell ismerni az eseményeket. A könyveket a szerzők nevének ábécé szerinti sorrendjében ismertetem.

A 20. század második felének legfontosabb ciprusi török szereplője Rauf Denktaş. Az ő életrajzát tartalmazza Yvonne Çerkez könyve (Çerkez 2014), amely alcíme szerint „a török elnök hivatalos életrajza, aki szembeszállt a világgal, hogy hazát teremtsen népének.”[7]

Lawrence Durrell, a világhírű író, Gerald Durrell idősebb bátyja sok évet töltött brit külügyi szolgálatban. Jugoszláviából érkezett Ciprusra, ahol magánemberként kívánt élni. Azonban itt is felkérték, hogy lépjen be a gyarmati adminisztrációba. Végül saját életének védelmében el kellett hagynia a szigetet. A könyv (Durrell 1957)[8] ciprusi éveiről szól, visszaadva az akkori kor hangulatát. Egykori háza ma is a család tulajdonában van. Sajnos, igen ritka esetben látogatható.

Spyros Hacigregoriou írása egy jószándékú könyv (Hacigregoriou 2010)[9], amit az is mutat, hogy a teljes szöveg mindhárom érintett nyelven, azaz sorrendben görögül, törökül és angolul is megjelenik teljes terjedelemben. A viszonylag rövid mű fő mondanivalója a címével ellentétben az, hogy naponta 12 ember hal meg úgy, hogy nem térhetett vissza a szülőföldjére. Sajnos ez a szám vélhetőleg csökkent, mert már csak kevesen maradtak.

Niyazi Kizilyurek munkája az egyik legfontosabb ciprusi görög politikus, Glafkos Clerides életrajzát tartalmazza (Kizilyurek 2008)[10]. Clerides nagyon közeli munkatársa volt Makariosznak, 1974-ig az országgyűlés görög elnöke, majd ezen tisztségéből adódóan 1974 második felében, Makariosz visszatértéig, ideiglenes elnök. Élete vége felé pedig 10 éven át Ciprus elnöke. A könyv eredetileg két évvel korábban, Athénban jelent meg görögül. A függelékekkel együtt 278 oldalas mű egy nagyon hosszú interjú az idős politikussal. Érezhető, hogy Clerides még akkor is igyekszik minden, Makarioszra vonatkozó valós vagy vélt kritikát elkerülni.

Az egykori EU-15 tagállamai közül nem volt mindegyiknek közvetlen diplomáciai képviselete Cipruson. Így Svédországnak sem. A felvételi tárgyalások előrehaladtával nyilvánvalóvá lett, hogy ezen változtatni kell. Először kineveztek egy diplomatát, Ingemar Lindahlt, főképviselőnek, majd ő lett az első nagykövet is. Könyve (Lindahl 2019)[11] a 2002-től 2004-ig tartó időszakról számol be szemtanúként, korrekt módon. Ez az időszak az Annan-terv[12] végső formája elkészítésének és az arról tartott népszavazásnak a kora. A könyv legfőbb érdekessége az, ami nincs benne és ennek a hiánynak a kimutathatósága egyben a legnagyobb értéke is: a legkisebb jele se látszik annak, hogy az ENSZ nemzetközi diplomatái a ciprusi politikusok gondolkodását, logikáját és érdekeit meg kívánták volna érteni. Hangsúlyozom, hogy a megértésre való törekvés hiánya nem azonos a megbeszélések hiányával.

Martin Packard egy brit katonatiszt volt, aki Máltán szolgált. Felesége görögországi görög nő, így Packard beszélt görögül. Nyelvtudása miatt rendelték a szigetre, ahova 1964. január 5-én érkezett, és mintegy 5 hónapot töltött ott. Először, még a brit hadsereg tagjaként, feladata a görög és török közösség tagjainak összebékítése volt a falvakban. Nagyon sok vérontást előzött meg. Amikor a britek a más államokból érkező katonai kontingensekkel együtt az ENSZ békefenntartó erőihez kerültek, Packard feladata némiképp megváltozott. Ezekről az időkről írta könyvét (Packard 2008)[13]. Személyes benyomásom az, hogy mindent nagyon pontosan, az igazságnak megfelelően ír le,

amikor olyan dolgokról van szó, aminek ő szem és fültanúja volt. Azonban mihelyst olyasmit tárgyal, amit csak hallomásból ismer, némileg elfogult a görögök javára. Az utóbbira példa, hogy számos esetben említi, miszerint 1958-ban, amikor ő nem tartózkodott a szigeten, a görög–török nemzetiségi villongásokban a görögök arányosan rosszul jártak. Ezzel szemben még P. N. Vanezis (Vanezis 2000)[14] és Stavros Panteli (Panteli 2005)[15] is azt mondja, hogy ebben a kategóriában a kérdéses időszakban 56 görög és 53 török áldozat volt, ami – figyelembe véve, hogy kb. négyszer annyi görög élt a szigeten, mint török – azt jelenti, hogy arányosan a törökök vesztesége nagyobb. Packard személye maga azért is jelentős, mert miközben naponta járta a falvakat, az ország legfontosabb vezetőivel épített ki szoros munkaviszonyt. Ezen keresztül alapvető fontosságú információkhoz jutott, amelyek könyvében, illetve annak fontos függelékeiben meg is jelennek.

Panteli görög szempontból mutatja be az eseményeket könyvében (Panteli 2005), mely helyenként pontatlan. Ugyanakkor olyan dolgokat is bemutat, például Harding EOKA-ellenes műveleteit, amelyek más szerzők munkáiból rendszeresen kimaradnak. A könyv jelentős értéke az igen gazdag képanyag.

John Reddaway már említett munkája (Reddaway1986)[16] az a könyv, amelyet angolszász szerzők úgy jellemeznek, hogy a brit álláspontot korrekt módon képviseli. John Reddaway 1938-tól 1960-ig szolgált a brit gyarmati adminisztrációban Cipruson. Utána a palesztinokkal foglalkozó ENSZ-tisztviselő lett. A rövid írása (Reddaway 1990)[17] a szerző halálának évében jelent meg. Három részből áll, az első személyes emlékek, a második politikai megjegyzések és a harmadik kulturális megjegyzések Ciprusról.

İsmail Tansu az a törökországi vezérkari tiszt, aki a sokáig titkos, ciprusi török védelmi szervezet, a TMT[18] megalakítását intézte Törökországban, beleértve a fegyverek csempészését és a szervezet harcosainak törökországi kiképzését. A csempészéssel kapcsolatban egybehangzó vélemény, hogy azt brit segítséggel végezték. Tansu ezzel kapcsolatban semmit se ír, pedig még Packard is felemlít egy esetet 1964-ből (Pakard 2008)[19]. A TMT, akárcsak az EOKA, politikai beállítottságára nézve erősen jobboldali volt. A jobboldali itt nem a nacionalista szinonimája, hanem a szó eredeti jelentése szerint az általa képviselt politikai oldalt jelenti. Mint ilyen, fellépett a török közösségen belül a baloldali elemek ellen, ami még gyilkosságokhoz is vezetett. Ugyanez igaz az EOKA-ra is. Ez a belső politikai szerep teljesen kimaradt a könyvből (Tansu)[20], ami pedig a magyarázata lehet néhány, a benne említett panasznak, amelyek így teljesen érthetetlenek. A szerző világossá teszi, hogy a maga szándéka szerint a szigetet Törökországhoz csatolná. Nyilvánvaló, hogy ebben a véleményben más tisztek és politikusok is osztoztak. Azonban semmilyen olyan akcióról nem számol be az 1957-tel kezdődő időszakból, amelynek célja Ciprus Törökország által való bekebelezése volna.

Vanezis keményvonalas görög álláspontot képvisel könyvében (Vanezis 2000)[21]. Evidenciaként veszi, hogy a szigetet Görögországhoz kell csatolni. Viszont utólag visszatekintve az eseményekre, logikusan gondolkodik, és rámutat a görögök által elkövetett taktikai hibákra. Nem állít valótlant, de fel nem merül, hogy a ciprusi görög közösség bármit elkövetett volna a török közösség ellen. Időnként teljesen megtévesztően fogalmaz és lényeges elemeket kihagy. Például a 12. oldalon, majd később ismét, a britek szemére veti, hogy befogadtak 10 000 elüldözött török menekültet, akik később az ENSZ által szervezett lakosságcsere során a sziget északi részére kerültek. Az ENSZ akcióját meg sem említi. A megfogalmazás különös formája miatt könnyen azt hihetjük, hogy a 10 000 ember Törökországból származik. Nem említi az Akritas-tervet. Így a valóságostól teljesen eltérően tudja beállítani

az eseményeket. A könyv legfőbb értéke a függeléke, ahol számos fontos dokumentum szövege, így a Ciprusi Köztársaságot létrehozó eredeti szerződések, több ENSZ-határozat megtalálható.

A témának folyóiratokban megjelent cikkek formájában magyar irodalma is van, melyekre az alábbiakban szintén hivatkozom. Itt csak Kacziba Péter munkáját emelem ki (Kacziba 2017)[22]. Történetírói szempontból felülmúlja Panteli írását (Panteli 2005)[23], sok adatot tartalmaz és pontos. Továbbá időrendje logikus, ami Panteli könyvéről nem mondható el.

Rövid történelmi áttekintés a II. világháború kezdetéig

Ciprus legalább 10 000 éve lakott hely. A távoli múltban számos nép élt itt, és számos birodalomhoz (egyiptomi, perzsa, római, bizánci) tartozott. Lakosságának nagyobbik része évezredek óta görög ajkú.

A modern Ciprus története 1191-ben kezdődik. Ekkor a sziget még elvben Bizánchoz tartozik. A helytartó a császári család tagja, Komnénosz Izsák, aki szeretné önállónak tudni magát. Oroszlánszívű Richárd a sziget környékén hajózik mintegy 100 hajóból álló flottájával. A harmadik keresztes hadjáratra megy, amelyet Jeruzsálem eleste miatt hirdettek meg. A hajóhadat azonban egy tengeri vihar szétszórja. Három hajó Limaszol közelébe jutott. Ezeken volt Navarrai Berengária, Richárd menyasszonya és Richárd egyik húga, Johanna, Szicília királynéja. Komnénosz Izsák nem engedi partra szállni a királyi hölgyeket. Közben megérkezik Richárd több hajóval. Viszonya az első látszólagos megegyezés után elmérgesedik a helytartóval. Egyre több hajója ér a szigethez. Végül Richárd erővel elfoglalja az egész szigetet. Ettől a pillanattól kezdve a mai napig nincs többé olyan helyzet, hogy a Ciprus feletti hatalmat egyedül a görögök gyakorolnák. Sőt, a brit gyarmati uralom alóli felszabadulás napjáig, 1960. augusztus 16-áig, egyetlen kormányban sem vettek részt. 1960 és 1974 között a ciprusi törökökkel kellett osztozni a hatalmon, úgy persze, hogy a kormányban a görögök voltak többségben, 1974 óta pedig a sziget megosztott és északi harmadán az Észak-Ciprusi Török Köztársaság terül el.

Visszatérve Oroszlánszívű Richárdhoz, elmondható, hogy neki előnyös stratégiai fekvése ellenére sem volt szüksége Ciprusra, inkább a háborúhoz pénzre. Ezért új szerzeményét eladta. Először a templomos lovagoknak. Majd, mikor azok kérték, hogy csinálják vissza az üzletet, akkor eladta Lusignan Guidónak, aki előzőleg Jeruzsálem királya volt, de elvesztette királyságát. Jeruzsálemet a híres kurd hadvezér, Szaladin hódította meg. Ettől kezdve 1474-ig a Lusignan királyi házból származó uralkodók ültek Ciprus trónján. Az utolsó királyt, II. Jakabot annak velencei felesége, Cornaro Katalin követte, akit Velence 1489-ben lemondatott. Megjegyzendő, hogy II. Jakab törvénytelen gyermekként született, és a törvényes uralkodó féltestvére, Sarolta volt, akit Jakab elűzött. Sarolta 1487-ben halt meg gyermektelenül. Tehát a velenceieknek többé nem volt szükségük a legitimációhoz Cornaro Katalinra, akinek gyermeke korábban szintén meghalt. Ettől kezdve a sikeres 1570–71-es török hadjáratig Velence birtokolta Ciprust, és kormányzók révén igazgatta.[24]

Tehát 1191 és 1570 között Ciprus valamennyi ura a katolikus vallást követte. Ne felejtsük, hogy Oroszlánszívű Richárd évszázadokkal az anglikán egyház megalapítása előtt élt. A Lusignan-ház francia eredetű. Ez megmagyarázza, hogy miért található az európai gótika számos kiemelkedő emléke a szigeten. A Lusignanok fenntartották azt a koncepciót, hogy továbbra is Jeruzsálem királyai, nem csupán Ciprusé. Sőt, a későbbiekben még Örményország uralkodói is lettek. Az utóbbi jobban érthetővé válik, ha meggondoljuk, hogy az I. világháború előtt az örmények a mai Törökország

keleti részén éltek, egészen a Földközi-tengerig. Franz Werfel regénye, a Musa Dağ 40 napja is ott játszódik. A királyi címekhez koronázás, a koronázáshoz pedig koronázó templom tartozott. Cipruson kettő ilyen van. A Lusignanokat Ciprus királyaivá Nicosiában, a Szent Sophia-katedrálisban koronázták. Ez egy hatalmas gótikus templom, amely 1209 és 1320 között épült, de harangtornyai soha nem készültek el. Már a 14. és 15. században is restaurálni kellett. Ma ez a Selemiye-dzsámi. Nevét az 1570-ben uralkodó és a ciprusi hadjáratra a parancsot kiadó II. Selim szultánról kapta. A Jeruzsálem királyává való koronázás Famagusztában, a Szent Miklós-katedrálisban (ma Lala Mustafa pasa dzsámija) történt. Mindkét városban még további gótikus templomok állnak részben épen, részben romokban. Az utóbbit az is magyarázza, hogy Ciprus földrengésektől sújtott terület. Nagyon érdekes Famagusztában a Szt. Péter és Pál-templom (ma Sinan paşa dzsámija), amely tulajdonképpen egy átmeneti épület a román stílusból a gótikába. Az építkezések az utolsó pillanatig tartottak. Például Büyükkonukban (Komi Kebirben) négy templom van. Ebből három viszonylag újabb keletű görög templom. A negyedik azonban egy valószínűleg soha be nem fejezett reneszánsz jellegű templom, amelynek befejezését az 1570-es török támadás akadályozta meg.

Famagusztában a legenda szerint 365 templom volt azért, hogy minden nap más templomba lehessen menni. Ezekből ma mintegy 29-nek a maradványait lehet azonosítani. Kettő működik mecsetként. A három földalatti templom egyike a várfalakon kívül van. Több templom ismeretlen, azaz a régi feljegyzések alapján nem lehet azonosítani. A 29 közül mindössze hat görög építésű. Famaguszta a nyugati világ egyik leggazdagabb városa volt Velence felemelkedése előtt, azaz nagyjából abban a korban, amikor Oroszlánszívű Richárd a szigetet elfoglalta. A keleti és nyugati világ kereskedelme itt találkozott. A templomok elnevezéséből pedig világosan kitetszik, hogy számos, egyébként üldözött felekezet, például a nesztoriánusok, valamint lovagrendek és országok rendelkeztek saját templommal.

A velencei uralom erősen kizsákmányoló volt. Emiatt a görög többség nyugtalankodott. A velencei kormányzó, Bernard Sagredo 1562-ben figyelmeztette a Signoriát, hogy ha enyhítés nem következik be, akkor lázadásra kell számítani.[25] Egy évvel később két ciprusi görög megjelent Isztambulban, és arra kérte a szultánt, hogy vegye Ciprust a védelmébe.[26] A sziget elfoglalására előbb-utóbb sor kellett, hogy kerüljön, mert a Velencéhez tartozó terület lényegében az Oszmán Birodalomba ékelődött idegen entitás volt már az 1560-as években. A helyzetet tovább rontotta, hogy kalózok is meghúzták itt magukat, akik számos muszlim hajót raboltak ki. A háborús okot is a kalózok szolgáltatták.

A hadjárat során a sziget öt jelentős városa, azaz Limaszol, Larnaca, Nicosia, Famaguszta és Kyrenia közül csak Nicosia és Famaguszta elfoglalásakor került sor tényleges harcokra. Az ottomán flotta, megkerülve a szigetet, délről támadt, s 1570. július 1-jén harc nélkül elfoglalták Limaszolt, majd két nappal később Larnacát, ahol szintén nem ütköztek ellenállásba.

Larnaca után a következő célpont Nicosia volt. Az első csapatok július 25-én érkeztek a város közelébe. Hozzávetőlegesen 45 napos ostrom után, ami különösen a végén meglehetősen véres volt, sikerült elfoglalni a várost. Megjegyzendő, hogy a fallal körülvett rész korábban sokkal nagyobb területet foglalt magában. Azonban számítva az oszmán hadjáratra, a velenceiek lebontották azokat és sokkal beljebb, a ma is látható helyen építették újra fel, mert különben nem lett volna elég emberük a védekezéshez. A falak az akkori legmodernebb elvek szerint épültek újjá, és ma is jól szemléltetik a védelmi elképzeléseket. A török hadsereg létszámát illetően a becslések eltérőek.

A keresztény források inkább nagyítják, az oszmán források inkább kisebbítik a létszámot. Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy mindenkit, tehát még a tisztiszolgákat és a markotányosnőket is belevéve, mintegy 100 000 főről lehetett szó.

A Szt. Miklós-katedrális szemből, ma Lala Mustafa paşa dzsámija
Fotó: Szilágyi István

A Szt. Péter és Pál-templom oldalról, ma Sinan paşa dzsámija. Jól megfigyelhető a szerkezet gótikus jellegének és a román stílusú falak erősségének ellentéte.
Fotó: Szilágyi István

Némileg előre ugorva az időben, Kyreniáról biztosan állítható, hogy harc nélkül adta meg magát. Hogy a megadás török szempontból mikor vált hivatalossá, kérdéses. Gazioğlu azt állítja könyvében (Gazioğlu 1990), hogy Nicosia elfoglalása után Kyrenia összes nemese Nicosiába ment az ortodox keresztény papokkal együtt, és engedelmességet fogadtak.[27]

Nicosia után Famaguszta következett. Az ostrom közel egy évig tartott. Famaguszta vára szintén áll ma is, és ugyancsak jól mutatja az egykori várépítési elveket. A várost abban az időben bevehetetlennek tartották. Annak ellenére, hogy az egyik bástyáját az ellenség elfoglalta, az egész várat harcban nem sikerült megszerezniük. A védőket kiéheztették, mivel a török hajóhad elzárta a kikötőt, és így utánpótlást nem sikerült bejuttatni. A védők még a lepantói ütközet előtt adták meg magukat. (Lepantónál az egyesült spanyol, pápai és velencei flotta megsemmisítette az oszmán flottát.) A megadás utáni eseményeket a két oldal forrásai eltérően írják le. Az ígért szabad elvonulás nem következett be. A keresztény források szerint azért, mert Lala Mustafa paşa megdühödött, amikor meglátta, hogy milyen kevesen tartották a várat. Gazioğlu azt írja, hogy a keresztények megkínoztak és kivégeztek 50 török foglyot, akiket a megegyezés értelmében át kellett volna adniuk (Gazioğlu 1990). A keresztény parancsnokot, Antonio Bragadinot a Szt. Miklós-katedrális előtti téren elevenen megnyúzatták, mely tényt Gazioğlu a megfelelő helyen nem említi (Gazioğlu 1990)[28].

A sikeres hadjárat után a friss szerzemény megtartása céljából 20 000 emberből álló haderő maradt a szigeten. Sinan pasa, a helytartó, jelentette, hogy a mezőgazdaságilag legfontosabb alföldi területen 76 falut teljesen elhagytak a lakói. Embereket kért az élet újraindításához. Ezért a szultán további rendelettel újabb törököket költöztetett a szigetre. A területen maradó haderőt és a beköltözőket Vanezis együttesen mondja 20 000-nek (Vanezis 2000)[29]. A két csoport, vagyis az ott maradó hadsereg

és a kényszerrel átköltöztetettek együttes létszáma valószínűleg lényegesen nagyobb volt. Ugyanakkor az is igaz, hogy azok a keresztények, akik áttértek a muszlim hitre, adómentességet kaptak. Ebből az utóbbi tényből fakad az a megtévesztő nézet, hogy minden ciprusi török az áttérők leszármazottja, tehát valójában görög.

Itt álljunk meg egy pillanatra! A bevezetőben jeleztem, hogy egyes esetekben magam teszek tanúságot a megfigyeléseimről. Én játszom egy, a sakknál is nehezebb kelet-ázsiai játékot, a gót.[30] *Egy ízben átmentem Nicosia déli oldalára egy hétvégi versenyre. A játékosok közül a legerősebb egy középiskolai tanár volt, egy 1 danos mester. Az ő egyik tanítványa mind az iskolában, mind góban egy olyan fiú volt, akinek anyja magyar, apja ciprusi görög. A fiú tökéletesen beszélt magyarul. Ő beszélgetéseink során előadta ezt a megtévesztő elméletet a ciprusi törökök származásáról, azaz, hogy mindegyikük a kereszténységről az iszlámra áttértek leszármazottja.*

A sikeres hadjáratot követő három évszázad során túl sok fejlődés nem történt a szigeten. Természetesen az akkori oszmán török életformához tartozó épületek, például karavánszerájok, mecsetek és fürdők épültek.

Az oszmán idők máig ható egyik maradványa, hogy a Porta bevezette az *etnarch* intézményét a kormányzás egyszerűsítése érdekében, miszerint a mindenkori ciprusi ortodox érsek képviselte a ciprusi görögöket az uralkodó felé. Tehát az érsek automatikusan egész népének vezetője lett, amikor vallási tisztségébe megválasztották. Azzal a kivételes joggal is rendelkezett, hogy hívás nélkül a szultáni udvarban megjelenhet, ha szükségét érzi. Az utolsó *etnarch* Makariosz[31] érsek volt, akiről a továbbiakban még részletesen szó lesz. Az *etnarch*i pozíciója predesztinálta őt arra, hogy az 1960-ban megalakuló új állam elnöke legyen, bár ezt a tisztséget választások útján nyerte el.

Említésre méltó esemény 1821-ben történt, amikor megkezdődött a szárazföldi görögök szabadságharca önálló államuk megteremtéséért. Ekkor II. Mahmoud uralkodott. A szabadságharc szervezői kapcsolatot kerestek Ciprus görög lakosságának vezetőivel, főként az érsekkel és más magas rangú papokkal, illetve gazdag polgárokkal. Erkölcsi támogatáson túl számottevő anyagi adomány nem jutott nekik. Közben a szultáni kormányzat is elővigyázatos volt, s Ciprus keresztényeit lefegyvereztette. Bizonyos kapcsolatoknak azonban nyoma maradt. Ezért az udvar nyomására a kormányzó kénytelen volt több embert, így az érseket, három püspököt és másokat kivégeztetni. Fegyveres összecsapásokra nem került sor.[32]

Egy másik fontos fejlemény, aminek máig ható következményei vannak, a török Alapítvány, törökül Vakf megalakulása. A Vakf intézménye Mohammed Próféta idejéig megy vissza. Sőt az elsőt ő maga hozta létre. A Vakf olyan tulajdonokkal rendelkezik, amelyeknek a jövedelmét meghatározott célra lehet kiosztani, de maga a tulajdon Istené, és mint ilyen, elidegeníthetetlen.[33] Az intézmény az egész Oszmán Birodalomban elterjedt volt. A sziget elfoglalása után számos Vakf keletkezett itt is. Az alapítványok rendszerében 1828-ban következett be alapvető változás a már említett II. Mahmoud uralkodása alatt. Ekkor Isztambulban külön minisztérium jött létre, amely felügyelte az alapítványokat az egész birodalom területén. Ennek következtében 1834-ben az összes alapítványt egyetlen egybe szervezték Cipruson. Ennek neve magyarul Ciprusi Evkaf.[34] Megjegyzendő, hogy a Vakf többesszáma törökül Evkaf. Ez az intézmény zavartalanul működött 1925-ig, Ciprus koronagyarmattá való nyilvánításáig. 1878 után annyi változás történt, hogy a Ciprusi Evkaf az Isztambullal is kapcsolatot tartó török vezetője mellé kapott egy brit felügyelőt is.[35] A ciprusi törökök állítása szerint Famaguszta 1974 után

lezárt, Maraş vagy Varosha nevű városrésze ilyen alapítványi földeken épült, amelyeket a török parasztoktól szereztek meg az új tulajdonosok, de ezt az alapítvány fogalma szerint nem tehették volna meg. Ezért is nagyon nehéz ebben a kérdésben megegyezni, amiről még szó lesz a későbbiekben.

A szigeten jelentős fejlődés csak akkor következett be, amikor a britek 1878-ban évi 100 000 fontért[36] kibérelték. Feltételezhetően a számukra nagyon fontos Szuezi-csatorna miatt volt stratégiai jelentősége a szigetnek.[37] Az Oszmán Birodalom elvesztette az 1877–78-as orosz–török háborút, Isztambul elfoglalását a brit flotta akadályozta meg. A nyugati hatalmak nem akarták, hogy Oroszország túlságosan megerősödjön. A háborút véglegesen 1878-ban, a Berlini Kongresszuson zárták le. Megalakult a független Bulgária, számos határ megváltozott. Itt kapott lehetőséget az Osztrák–Magyar Monarchia arra, hogy 30 évre megszállja Boszniát. Nagy-Britannia azzal az ígérettel vette rá az Oszmán Birodalmat Ciprus szigetének bérbeadására, hogy a kongresszuson a Portát támogatja, ami be is következett.

A britek az 1878. június 4-én kötött, titkos Ciprusi Egyezménynek[38] megfelelően bevonultak a szigetre. Ellenállásba nem ütköztek. Egyrészt azért, mert a hadsereg úgy menetelt, hogy közben brit aprópénzt szórtak az út két oldalán állók közé. Ennél sokkal fontosabb, hogy a görög cipriótákat a kezdetektől feltételezték, hogy át fogják adni a szigetet Görögországnak, azaz megvalósítják az *enosis*t[39] (ejtsd: enózisz). Ez azonnal nyilvánvalóvá vált, mert Kition[40] püspöke az első brit főbiztost[41] üdvözlő beszédében kifejezte a reményét, hogy hasonlóan a Jón-szigetekhez[42], az *enosis* Cipruson is megvalósul. A kívánság természetesen nem következett be, hiszen a briteknek maguknak is szükségük volt a szigetre, illetve az azon lévő támaszpontjaikra. Az utóbbiak a mai napig léteznek és fontos katonai szerepet töltenek be. Megjegyzendő, hogy az *enosis*t a törökök az első pillanattól kezdve ellenezték.

Ezzel szemben a britek 1882-ben alkotmányos berendezkedést vezettek be. Létrehozták a Törvényhozó Tanácsot.[43] Ebben a görögök és törökök képviselői mellett a brit főbiztos[44] által kinevezett személyek kaptak helyet. A döntő szavazat a főbiztosé volt. A görögök nem voltak többségben a tanácsban. Bár az *enosis*t rendszeresen szóba hozták, de az soha nem kapott többséget. Az *enosis* ellen a törökök minden esetben élesen tiltakoztak.

Látható tehát, hogy a két legnagyobb közösség stratégiai célja mindig élesen szemben állt egymással. Ezért mindkét közösség tagjainak részéről időről időre előforduló azon kijelentés, hogy nem volt bajuk egymással, félrevezető és hamis.[45] A látszat ez lehetett az Oszmán Birodalom ideje alatt, amikor az egyik katonailag sokkal erősebb volt, mint a másik, és akkor is, amikor a brit gyarmattartók képviseltek jelentős erőfölényt mindkettővel szemben.

Az *enosis* 1913-ban került legközelebb a megvalósuláshoz. Ekkor a briteknek szükségük lett volna egy kikötőre Kefalónia szigetén, amiért cserébe átadták volna Ciprust Görögországnak. A görög kormány hibásan úgy értékelte a helyzetet, hogy előbb vagy utóbb, de mindenképpen átadják a britek a szigetet, és az ajánlatot visszautasították. Újabb lehetőség merült fel 1915-ben, ha Görögország hadba lép Törökország ellen, de ezt sem tették meg. Ettől kezdődően az *enosis* tulajdonképpen egyre távolabb került a megvalósulástól.

Közben Nagy-Britannia 1914-ben annektálta Ciprust, mert Törökország az ellentétes oldalon harcolt az I. világháborúban. Ezt később Törökország elismerte, lásd a modern Görögország kialakulásáról szóló fejezetet. 1925-től kezdődően pedig a sziget koronagyarmattá vált.

A következő fontos esemény éve 1931, amikor a görög ciprióták fellázadtak, és erővel akarták kikényszeríteni az *enosis*t. A britek a felkelőket leverték, az alkotmányt felfüggesztették. Asmussen részletesen tárgyalja az eseményeket (Asmussen 2006a és b)[46]. A rendezésre csak a II. világháború után került sor. Mivel azonban azok az események közvetlen összefüggésben vannak a jelenlegi problémákkal, azokat *Az út az 1960-as rendezéshez* című fejezetben tárgyalom.

A modern Görögország területének kialakulása

A 19. század elején a mai Görögország területe az Oszmán vagy Ottomán Birodalom területén feküdt. 1821-ben tört ki egy szabadságharc, amely elbukott volna, ha az akkori nagyhatalmak, azaz Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország be nem avatkoznak. 1827. október 20-án szétverték az egyesített török–egyiptomi flottát a Navarino-öbölnél, a modern Pylos közelében. Történelmi érdekesség, hogy az 1830-ban megalakult görög állam első vezetője Ioannis Kapodistrias lett, aki ezt megelőzően orosz külügyminiszter volt. Pont azért tért vissza, hogy az állam elnöke legyen. Rövidesen azonban az ország királysággá alakult.

Hiába keletkezett azonban egy önálló Görögország, a görögök többsége ennek határain kívül, más fennhatóság alatt élt. Nem tartozott az országhoz számos mai szárazföldi terület, az Égei-tengeri szigetek, Anatóliában a görögök lakta részek, különösen a Fekete-tenger és az Égei-tenger partvidéke, Kréta és Ciprus szigete. Ez az alapja a *Megali Idea*, azaz Nagy Gondolat nevű politikai elképzelésnek, hogy a görögök lakta területeket egyesítsék. Bár az elképzelés az idők folyamán változott földrajzi értelemben, azonban alapvetően az előbb felsorolt területek Görögországhoz csatlakozását jelenti a Trabzon környéki részek kivételével. Más megfogalmazásban a Nagy Gondolat a Bizánci Birodalom helyreállítását jelentette volna úgy, hogy a görög főváros Athénből Konstantinápolyba költözik. A *Megali Idea* egy részfogalma az *enosis*, ami egy-egy terület csatlakozását jelenti.

A realitás azonban a következő: Törökország számára az I. világháborút a lausanne-i békeszerződés zárta le. Ezt követően került sor kötelező lakosságcserére Görögország és Törökország között, amely kiürítette az anatóliai görög területeket. Tehát ezen területek Görögországhoz való csatolása értelmetlen. Fontos megjegyezni, hogy számos történész ezt a lakosságcserét a 20. században bekövetkezett lakosságcserék előképének tartja annak ellenére, hogy ezek többségének sem Görögországhoz, sem Törökországhoz nincs köze.

Görögország első nagyobb területi nyeresége a Jón-szigetek hozzá csatolása volt. A nagyobb szigetek összesen heten vannak. Hat Korfutól Zakinthoszig a görög szárazföld nyugati oldalán helyezkedik el, köztük Odüsszeusz Ithakája. A hetedik, Küthéra a Peloponnészosz-félszigettől délre. A szigeteket a 19. század második évtizedétől Nagy-Britannia birtokolta, a britek a franciáktól hódították el több részletben. Uralmuk egyes elemei, például az alkotmányos berendezkedés, emlékeztet a későbbi ciprusi eseményekre. Görögország megalakulása után az itteni lakosság is szerette volna elérni a rájuk vonatkozó *enosis*t. Nagy-Britannia 1864-ben önként átadta a szigeteket Görögországnak.

A 19. és 20. században számos háború dúlt, melyben mindkét ország érdekelt volt az ellenkező oldalon. Ezek részletes ismertetése kívül esik a jelen dolgozat keretein. Két eset azonban itt is tárgyalandó.

Kréta az Oszmán Birodalom része maradt. 1897 januárjában felkelés tört ki, amelyet a február 1-jén partra szálló görög flotta támogatott. A nagyhatalmak azonban elzárták Krétát a további szállítmányok elől, és végül Kréta önálló állammá vált. Azonban 1913-ban kérte csatlakozását Görögországhoz. Kréta sikeres átvétele példát mutatott Ciprusnak is, amely azonban ugyanezt nem tehette meg a brit uralom miatt.

Görögország utolsó területi gyarapodása 1947-ben következett be. Ekkor kerültek a Dodekanéz-szigetek Görögországhoz, a török tiltakozás ellenére. A szigetcsoport – a nevében rejlő tizenkettes szám dacára – 15 nagyobb és mintegy 150 kisebb szigetből áll. A 15 nagyobb sziget közé számít a jelenleg körülbelül 500 fős lakosságú Kasztelórizo (Mejiszti) is, amely témánk második fele, a tenger alatt található gáz szempontjából rendkívül fontos. 1912-ben Olaszország és az Oszmán Birodalom háborút vívott Líbiáért. Ekkor Olaszország a szigeteket éppen Kasztelórizo kivételével elfoglalta. Ez a sziget csak 1921-ben került olasz fennhatóság alá. Törökország a lausanne-i békeszerződésben a Dodekanéz-szigetek vonatkozásában minden jogáról lemondott. A szerződés 15. cikke: „Törökország Olaszország javára lemond minden jogáról és tulajdonáról a következő szigetek felett: Stampalia (Astrapalia), Rhodes (Rhodos), Calki (Kharki), Scarpanto, Casos (Casso), Piscopis (Tilos), Misiros (Nisyros), Calimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi) és Cos (Kos) és az ezektől függő szigetekről, amelyeket most Olaszország birtokol, valamint a Castellorizzo-szigetről.[47]”

Ez a lemondás megfogalmazásában jelentősen eltér a Ciprusról szóló, hasonló szerepű 20. cikktől: „Törökország ezennel elismeri Ciprus annektálását, amelyet a brit kormány 1914. november elsején hirdetett ki.”[48] Itt tehát nincsen szó minden jogról való lemondásról, amint azt Vanezis állítja (Vanezis 2000).[49]

Az 1993-ban alakult, görögországi Arany Hajnal Párt is a *Megali Idea* talaján állt. 2020-ban a pártot bűnszervezetnek nyilvánították, tagjait letartóztatták és elítélték.

A Facebookon magam is láttam olyan ciprusi választásokkal kapcsolatos hirdetést, amelynek alapja ugyancsak a Megali Idea.

A ciprusi társadalom vertikális megosztottsága a brit gyarmati időkben

Fontos rámutatni arra, hogy a ciprusi társadalom görög és török része már a brit gyarmati időkben is tulajdonképpen két egymás mellett élő párhuzamos társadalom volt. Ez természetesen nem zárja ki a személyes kapcsolatokat, az egymással való kereskedést és sok más közös akciót.

Egy ciprusi falu vezetője a *muhtár*, angol helyesírással *mukhtar*. A városokban a muhtár egy-egy kerület valamilyen elöljárója. A kifejezés magyarra lefordíthatatlan. *Muhtár*ok ma is vannak, olyannyira, hogy Famaguszta városa 2020–2021-ben külön kis épületeket emeltetett a *muhtár*ok számára.[50] A vegyes lakosságú falvakban mind a görög, mind a török közösségnek volt *muhtár*ja.[51] Murat Akiner idézi az 1950-es gyarmati jelentést (Akiner 1963)[52]: „A 617 falu ügyeit falusi bizottságok intézik ... Minden falusi bizottság egy muhtárból (vezető), aki az elnöki szerepet tölti be, és négy tagból (aza, vén) áll. A görög és török vegyes lakosságú falvakban külön bizottságot neveznek ki minden közösség számára, amikor a létszámuk harminc vagy annál több.”[53]

Az iskolaügy szintén két, egymással párhuzamos rendszerből állt, amikor 1878. július 1-jén a britek átvették a hatalmat. Minden iskola vagy muszlim, vagy ortodox keresztény volt. Vegyes falvak esetén mindkettő létezett. Mindkét fajta iskola az anyaország tanmenetét követte. 1931-ig még bizonyos nemzeti jelképeket is használhattak.[54]

A két fő közösség a gazdasági életben is eltérő szerepet játszott. A kereskedelem főként a görög cipriótákat kezében összpontosult. Párhuzamosan léteztek bankok, boltok, szövetkezetek. Az utóbbiak fontosak voltak a mezőgazdasági termékek felvásárlásánál (Aliefendioğlu–Vizvári 2017).

A párhuzamosan létező két társadalom nem a brit gyarmattartók műve volt, hanem azt már készen kapták. Viszont felhasználták arra, hogy az állam fenntartásához szükséges pozíciókat főként törökökkel töltsék fel. Ide tartozik az adminisztráció, főleg az 1930-as

évek elejéig és tovább, az 1931-es lázadás utóhatásainak lecsengéséig, valamint a rendőrség és a katonai támaszpontok kiegészítő személyzete. Reálisan gondolkodva aligha lehet a britek szemére vetni, hogy nem alakult ki egységes ciprusi nemzettudat. A britek megjelenéséig az egyik fél volt az uralkodó, a másik fél legfontosabb célja pedig egy másik országhoz való csatlakozás, ami természetes módon zárja ki a ciprusi nemzettudatot.

Az út az 1960-as rendezéshez

A II. világháború után a Földközi-tenger keleti medencéjében Nagy-Britannia és az USA politikáját a szovjet terjeszkedéstől való hisztérikus félelem határozta meg. Ez a legkülönbözőbb beállítottságú szerzők egybehangzó véleménye (Packard 2008, Tansu, Vanezis 2000). Az alapot az 1942-től 1949-ig tartó görög polgárháború adta meg, aminek során a kommunisták el akarták foglalni az országot, de brit segítséggel leverték őket.[55] Így került sor mind Görögország, mind Törökország NATO-ba való felvételére. Mindkét ország kormányai kínosan ügyeltek arra, hogy NATO-szövetségesükkel való viszonyukat ne mérgesítsék el (Tansu). Emiatt értékelhetetlenek az olyan állítások – amelyek pedig előfordulnak az irodalomban, hogy egyik vagy másik ország a háttérben ilyen vagy olyan tevékenységet végzett –, ahol az állítólagos tevékenység nincs nevén nevezve és dokumentálva. Nem lehet kétséges, hogy a történelmi előzmények miatt mind Görögország, mind Törökország a ciprusi kérdésben érdekelt volt, és mindkettőnek megvolt erre az alapja. Ezért diplomáciai egyeztetéseket például aligha lehet a szemükre vetni.

(Lord Winster javaslatai) A brit felfogás szerint a rendezéshez valamilyen alkotmányos állapotot kellett létrehozni Cipruson. Az első kísérlet Lord Winster javaslata volt.[56] Egy munkáspárti kormány nevezte ki őt a gyarmat kormányzójává. 1947. március 27-én érkezik a szigetre, és javaslatait ugyanazon év november 7-én teszi meg. A jobboldal és a ciprusi ortodox egyház azokat még nyilvánosságra kerülésük előtt visszautasította. Sőt a novemberben összehívott parlamentet[57] is bojkottálták. Lord Winster 1948. május 7-én módosított javaslatokat tett. Ennek főbb pontjai az alábbiak:

- A Törvényhozó Gyűlés[58] 18 általános listán választott tagból, 4 török listán választott tagból és 4 hivatalos tagból állt volna.
- A döntő szavazat pedig a kormányzó által kinevezett, független elnöké lett volna.
- A továbbiakban Ciprus státuszának vitatása tilos lett volna.
- A kormányzó kezében maradt volna a hadügy, a pénzügy, a külügy, valamint a kisebbségeket és az alkotmányt érintő törvények meghozatala.

Az utóbbi miatt mind a jobboldal, mind a baloldal elutasította. Baloldal alatt az AKEL-nek[59] rövidített kommunista pártot kell érteni. Vanezis az elutasítást egy lehetőség elszalasztásaként bírálja. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a parlamentben görög többség lett volna, ami a későbbiekben utat nyithatott volna további változtatások előtt (Vanezis 2000).[60] A görög érdekeket szolgáló Vanezis általánosabban az „*enosis és csakis az enosis*" szemléletét is kárhoztatja, amely megakadályozza az előbbre lépést (Vanezis 2000).[61] Márpedig az elutasítás alapja, hogy Lord Winster javaslataiban nincs szó az önrendelkezés jogáról.

A javaslatoknak a későbbiekre is hatása van annyiban, hogy a hadügy, pénzügy és külügy brit kézben maradása – ami hasonlít a magyar kiegyezéshez – visszatérő motívum lesz. Ugyanez vonatkozik a kisebbségek védelmére is. Ezt ugyan fel lehetett használni a tárgyalások során mint olyan elemet, amely miatt a többség összes kívánságát nem lehet teljesíteni, de ugyanakkor szükség is volt rá.

(Makariosz színre lép) A későbbi III. Makariosz érsek 1913-ban született Paphos környékén egy parasztcsalád legidősebb fiaként. Eredeti neve Michael Mouskos. A szokásoknak megfelelően neki kellett volna tovább vinni a család gazdaságát. Hamar kiderült azonban érdeklődése a vallásos élet iránt. A család egy másik szokásnak megfelelően odaadta őt a Kykkos-kolostornak, ahol felnevelkedett. Miután felfedezték, hogy kiváló képességű, beíratták középiskolába. Itt idősebb volt osztálytársainál, köztük Glafcos Cleridesnél, aki később a munkatársa lett, majd számos magas állami posztot töltött be.

Makariosz Görögországban végezte az egyetemet. 1946-ban posztgraduális, teológiai tanulmányok folytatása céljából amerikai ösztöndíjat kapott. Itt érte a hír 1948-ban, hogy megválasztották Kition, azaz Larnaca püspökének, holott a tisztségre nem is pályázott. Amikor püspökké avatták, esküt tett az *enosis* mellett. 1950 januárjában nem legális népszavazást szervezett, ahol a görög lakosság 95,71 százaléka az *enosis*ra szavazott. A népszavazás tovább növelte hírnevét. Így történt, hogy amikor az akkori érsek[62] meghalt, Makarioszt választották utódjának. Ezzel minden idők legfiatalabb érseke lett.

Az *enosis* ügye nem haladt előbbre. Ezért Makariosz úgy döntött, hogy szükség van fegyveres ellenállásra is, ami abban a korban gyakori volt a gyarmatokon. Egy ciprusi származású, jobboldali, nyugalmazott ezredes, George Grivas az, akit Makariosz a harcok vezetésére kiválasztott. Vanezis idézi Grivas naplóbejegyzését egyik döntő találkozásukról (Vanezis 2000): „Három nappal később Makariosz és Savvas Loizides Athénban meglátogatott a lakásomon, hogy megvitassák ciprusi látogatásom eredményét. Ajánlásaimat nem fogadták jól. Makariosz, miközben elfogadta az erő használatának szükségességét, csak szabotázsra akarta korlátozni a műveleteimet. Ragaszkodtam eredeti tervemhez, amely gerillacsoportok használatát is magában foglalta, és a nézeteltéréseket tudomásul véve váltunk el."[63]

A szöveg rámutat Makariosz történelmi szerepének egy alapvető ellentmondására. Egyszerre szent ember, mint az egyház vezetője, és ugyanakkor a fegyveres küzdelem szervezője. Ez most merül fel először, de nem utoljára. Tény azonban, hogy kitartott Grivas mellett. Forrásaim sajnos semmit sem mondanak kapcsolatuk kezdeti szakaszáról, így megismerkedésükről és azokról a feltételekről, amelyek esetlegesen korlátozták Makarioszt választásában és a görög állam szerepéről.

(Röviden a fegyveres ellenállásról) Grivasról el kell mondani, hogy kiváló katona volt. A gerilla harcmodorhoz különösen értett. A britek képtelenek voltak legyőzni. Nem viselkedett Makariosz bábjaként. Kapcsolatuk további elemzést igényelne. Feltételezhető, hogy Makariosz fegyvernyugvásra vonatkozó utasításait, ha voltak ilyenek, általában nem hajtotta végre. Makariosz ugyanis a brit kormányzó felé mindig azzal védekezett, hogy nincs hatalma a fegyveres ellenállók felett. Ha így volt, akkor ezzel Grivas sok gondot okozott.

Cipruson Grivas egy titkos, fegyveres szervezetet alakított ki. Ez a Ciprusi Harcosok Nemzeti Szervezete, röviden az EOKA.[64] Első tagjainak eskütételére 1953. március 7-én került sor Makariosz jelenlétében.[65] Több mint két évig a szervezet teljesen a háttérben maradt. Felfegyverzéséről a források szintén nem szólnak. Első akciójukra 1955. április 1-jére virradóra került sor. Ekkor 19 robbantást hajtottak végre Makariosz szabotázs koncepciója jegyében. Az első nap egyetlen áldozata egy technikai hiba folytán az EOKA tagja volt.

A későbbiekben azonban számos embert gyilkoltak meg, főleg briteket, de görögöket, törököket és más külföldieket is. Sokakat előre megfenyegettek, emigrációra kényszerítettek. Ezért kellett Lawrence Durrellnek is elhagynia a szigetet (Durrell 1957).

A könyve beszámol egy görög iskolaigazgató tervezett meggyilkolásáról is. Az áldozatok számáról különböző adatokat közölnek a források. Çerkez a brit halálos áldozatok számát 371-re teszi (Çerkez 2014).[66] Ugyanennyi név szerepel Kyreniában az angol temetőben az áldozatok emlékművén. Véleményem szerint ez tekinthető hiteles adatnak. Megjegyzendő, hogy (Vanezis 2000) csak 142 brit áldozatról tud.[67] A Wikipédia EOKA címszava más adatokat ad meg, az angol és magyar változata sem egyezik meg pontosan.

Egy fontos körülményre rá kell mutatni az EOKA működését illetően. A háborúzás szabályait meghatározó Genfi Konvenció ekkor már érvényben volt. Az EOKA tagjai megkülönböztető jelzést nem viseltek. Így egyértelmű, hogy a szervezet működése terrorizmusnak minősül.

(További rendezési javaslatok és hatásuk) A kialakult új helyzetben, amikor az EOKA elleni katonai akciók sikertelenek maradtak, a brit kormány Sir John Harding személyében új kormányzót nevezett ki, aki egyben a brit csapatok főparancsnoki tisztségét is betöltötte. 1955. október 3-án érkezett meg, és már másnap találkozott Makariosszal. Az érsek az önrendelkezés visszavonhatatlan elismerését, az alkotmánynak a brit kormány megbízottjai és a ciprusiak választott képviselői általi kidolgozását és az alkotmány azonnali életbelépését javasolta. Az önrendelkezés elismerése a gyarmati státusz megszűnéséhez vezetett volna, ami nem állt érdekében a briteknek. Mégis megváltozott ez az álláspont két héttel később, és október 20-ától már nem zárták ki az önrendelkezés elismerését, de az adott helyzetben ezt nem tartották praktikus megoldásnak, ahogy ezt Sir Harding 1956. január 27-én Makarioszhoz intézett levele kifejti.

Az érsek ekkor a saját oldalán két tűz közé került. Másnap találkozott a Kykkos-kolostorban Grivas-szal. Az ezredes avval fenyegette, hogy nem teszi le a fegyvert. Másfelől pedig Karamanlisz görög miniszterelnök sürgette a javaslatok elfogadását. Harding végső javaslatait 1956. február 14-én küldte el. A főbb pontok az alábbiak:

- Széleskörű demokratikus önkormányzat. A liberális alkotmányt a közösség minden részével, tehát valamennyi kisebbséggel meg kell tárgyalni.
- A ciprusi kormány felelős az ügyekért, a hadügy, a külügy és a közbiztonság kivételével.
- A parlamentnek választott többsége lesz.
- A parlament választja a miniszterelnököt, aki maga választja a minisztereket.
- Az utóbbi esetben az a megszorítás érvényes, hogy török miniszternek lennie kell.
- Minden állampolgár jogait biztosítani kell, továbbá ugyancsak biztosítani kell a közszolgálat függetlenségét és sérthetetlenségét.
- Az etnarchnak azonnali intézkedéseket kell tennie a zavargások megfékezésére.[68]

Három fontos kérdésben maradt nézetkülönbség: (a) görög többség a parlamentben, (b) a közbiztonság kérdése a kormányzó kezében marad, (c) amnesztia. A brit álláspont érthető a (b) pontban, hiszen napi szinten történtek terrorcselekmények. Az amnesztia fontos volt Makariosznak, hogy el tudja fogadtatni a megállapodást Grivas-szal. Ezzel szemben a teljes amnesztia, beleértve az EOKA tagjait is, a britek számára a vereség elismerése lett volna. Közben két dolog is történt. Karamanlis görög miniszterelnök három

nappal az 1956. februári görögországi választások előtt szabad kezet adott Makariosznak a brit javaslatok elutasítására. A másik, hogy a briteknél gyűltek az adatok Makariosz bűnösségére abban a tekintetben, hogy kapcsolatban áll a terrorcselekmények elkövetőivel.[69] Február 29-én az EOKA 19 bombát robbantott, amit a Cipruson tartózkodó brit gyarmatügyi miniszter, Lennox-Boyd zsarolásnak minősített és kivonult a tárgyalásokról. 12 nappal később Makarioszt száműzték a Seychelle-szigetekre. A száműzetés azonban kontraproduktívnak bizonyult brit szempontból. Az érsek viselte az etnarch tisztségét. Hiányában a görög közösség vezetői nem mertek dönteni és minden javaslatot viszszautasítottak. A britek 1957. április 6-án elengedték az érseket három társával együtt, részben amerikai nyomásra[70] azzal a feltétellel, hogy a szigetre nem térhet vissza. Így Athénba ment és ott élt.

Nagy-Britannia továbbra is törekedett valamilyen rendezésre. A következő terv nevét az új kormányzó, Sir Hugh Foot[71] és az akkori brit miniszterelnök, Harold MacMillan adta. Az eddigiekhez viszonyítva ez tulajdonképpen nem is volt terv, hanem csak a döntés későbbre tolása, kellő konkrétumok nélkül. A Foot–MacMillan-tervet már a Zürichi és Londoni Egyezmények követték, melyek alapján alakult meg a Ciprusi Köztársaság.

(Röviden a későbbi korok fontos szereplőiről) Hosszú ideig a ciprusi törökök vezetője dr. Fazil Küçük (1906–1984) volt. Észak-Cipruson fényképe még a 2020-as években is megtalálható a falakon, ahol az állami vezetők, főként a mindenkori elnök képe is ki van rakva. Dr. Küçük képének hiányozhatatlan aláírása: „Vezetőnk Dr. Fazil Küçük”.[72] Ő egy Svájcban végzett orvos volt. Népszerűségének egyik oka, hogy a hét egy napján ingyen gyógyított. 1941-ben alapította meg a *Halkin Sesin* (A nép hangja) című újságot, ahol sokat publikált. Az 1950-es évekre elérte, hogy őt tekintették a ciprusi törökök vezetőjének. 1959. december 3-án megválasztották a Ciprusi Köztársaság alelnökének. Ezt a tisztséget az 1973-as választásokig töltötte be, amikor Rauf Denktaş váltotta fel. Az Észak-Ciprusi Török Köztársaságot Denktaş még a rossz egészségi állapotban lévő Küçük jelenlétében és erkölcsi támogatásával kiáltotta ki. Küçük két hónapra rá meghalt.

Glafkos Clerides (1919–2013) a *King's College*-ben végzett ügyvéd. Tagja az EOKÁnak. Ebben a minőségében az elfogott terroristák védőügyvédje. Apja, aki szintén ügyvéd, volt az 1959-es elnökválasztásokon Makariosz ellenfele. Clerides azonban Makarioszt támogatta apja ellenében, így az érsek egyik bizalmi embere lett. A későbbiekben számos magas tisztséget töltött be. Volt a képviselőház elnöke 1960 és 1976 között. Az alkotmány rendelkezéseivel összhangban, ebbéli tisztségéből adódóan ideiglenes köztársasági elnök lett, amikor 1974-ben a puccsista Sampson lemondani kényszerült. Végül 1993 és 2003 között ő lett az elnök. Cleridest jobboldalinak mondják, de ő alapvetően a megegyezés híve volt. 2003-ban azért indult nagyon idősen újra az elnöki pozícióért, mert tudta, hogy ha más lesz az elnök, akkor az Annan-terv elbukik, ami be is következett.

Rauf Raif Denktaş[73] (1924–2012) a ciprusi törökök vezetője dr. Fazil Küçük után. 1941-től ír cikkeket a *Halkin Sesin*ben. 1944 és 1948 között Londonban jogot tanul. Visszatérése után brit szolgálatba állt. Tagja az Alkotmányügyi Tanácsnak és a Török Ügyek Bizottságának. 1949-től 1958-ig ügyész is. Ő képviseli a vádat az elfogott EOKA-tagok ellen. Nyilvánvalóan igen ambiciózus volt már fiatal korában is. A britek pártolták, mert jobban képzettnek és tehetségesebbnek is bizonyult Küçüknél. Mindazonáltal nem tett semmit Küçük ellen, hanem a jobbkezének számított. Szerepet játszott a titkos, török védelmi szervezet, a TMT megalakításában. Ezért is adta fel ügyészi pozícióját. 1973-tól a köztársaság alelnöke. Az Észak-Ciprusi Török Köztársaság kikiáltása után ötször választották meg elnöknek. Az Annan-tervet ellenezte, és hatodszor már nem indult az elnökségért.

Érdemes külön kitérni Clerides és Denktaş viszonyára. A terroristák pereiben egymás ellenfeleiként szerepeltek. Egyik a védő, a másik az ügyész. Ez azonban nem zárta ki, hogy jó személyes viszonyban legyenek, és a magánéletben találkozzanak. Az utóbbit részben titkolniuk is kellett. Clerides kétszer tett nagy szolgálatot Denktaşnak. Először 1964-ben, amikor kimenekíti Denktaş családját a harcok dúlta Nicosiából. Másodszor 1968-ban, amikor Denktaş titokban visszatért a szigetre, ahonnan az 1964-ben, az ENSZ Biztonsági Tanácsa előtt mondott szenvedélyes beszéde miatt kitiltották. Clerides meggyőzte görög ciprusi vezető társait, hogy nem lehet megbüntetni valakit azért, mert visszatért a hazájába. Később Denktaş próbálta tagadni a kettejük jó viszonyát.

Azonban minden beszélgető partnerem – származására és politikai nézeteire való tekintet nélkül – úgy gondolta, hogy ez a jó viszony fennállt.[74]

A személyes viszonynak nagy jelentősége van. Erre 1964 eseményeinek tárgyalásakor térek vissza.

(Mit tudunk Görögország és Törökország 1950-es évekbeli ciprusi tevékenységéről?)
A címben feltett kérdésre az a válasz, hogy nagyon keveset. Mindkét ország a viszonylag frissen alakult NATO tagja volt és mindkettő antikommunista. Görögország a negyvenes évek második felének polgárháborúja miatt, amit a kommunisták vesztettek el. Atatürk,[75] a modern Törökország megteremtője, szintén antikommunista nézeteket vallott annak ellenére, hogy praktikus okokból számos esetben meg tudott egyezni a Szovjetunióval. Ez a hozzáállás teljesen megfelelt a térségben érdekelt két nagyhatalomnak, az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának. Emiatt mind Görögország, mind Törökország kínosan ügyelt arra, hogy az egymás iránti szövetségesi hűség látszatát fenntartsa. Ez azonban nem zárta ki azt, hogy mindkettő szerette volna megszerezni a szigetet. Az egyik a görögség okán, a másik mint az egykori birodalma részét. A görög aktivitásra példa, hogy az ötvenes években többször szerették volna elérni, hogy az ENSZ tárgyalja meg Ciprus kérdését a görög cipriótták önrendelkezése alapján. Először 1954. augusztus 16-án Görögország akkori miniszterelnöke, Alexandrosz Papagosz marsall, a hadsereg korábbi parancsnoka írt levelet az ENSZ főtitkárának. A kérdés megvitatására sem ekkor, sem az ötvenes évek későbbi szakaszában nem került sor.

Logikusan gondolkodva megállapítható, hogy Grivas ciprusi tevékenységére nem kerülhetett volna sor a görög kormány jóváhagyása nélkül. De ennél többnek is kellett történnie, hiszen a fegyvereket valahonnan kapni kellett, és azokat be kellett csempészni a brit gyarmatra. Az érdekes kérdés inkább az, hogy miként lehetséges, hogy ezt a nyilvánvalóan elég nagyban folytatott tevékenységet a brit hatóságok nem leplezték le?

Törökországgal kapcsolatban valamivel több adat áll rendelkezésre, főként Tansu miatt (Tansu). A kisebbségben lévő törökök féltek a görögöktől és szerettek volna saját önvédelmi erőt. Ez lett a TMT. Bár voltak korábbi szervezetek, több is, például a VOLKAN, mivel azonban nem kaptak jelentős támogatást Törökországtól, alig volt fegyverük.[76]

A TMT megalapítása két lépcsőben történt. 1957 novemberében megalakult egy ciprusi szervezet Nicosiában. Az alakuló ülést a török konzul házában tartották. Jelen volt többek között Denktaş és Burhan Nalbantoğlu (Wikipedia 1)[77]. A ciprusi török politikusok részéről Denktaş felügyelte a TMT-t. Célszerűnek látszott ugyanis az általánosan elfogadott vezetőt, Küçüköt nem belekeverni a dologba. Nalbantoğlu egyfajta összekötő szerepet játszott a ciprusiak és a törökországi kormányzat között. Az új szervezet se jutott volna semmire fegyverek nélkül. Küçük és Denktaş 1958 januárjának elején Ankarába utazott, ahol találkoztak Zorlu külügyminiszterrel, akitől segítséget kértek. Zorlu tájékoztatta

a vezérkart. A titkos műveletek osztályán megkezdődött a szervezés, melyért İsmail Tansu volt a felelős (Tansu). Néhány hónapos várakozás után adta csak ki a kormány az engedélyt a tényleges támogatásra.

A TMT-t olyan szervezett erőnek akarták létrehozni, amely a ciprusi görögök törökök elleni támadása esetén a meglepetés erejével tud védekezni. Ezért is kellett létét titkolni. Nem beszélve arról, hogy a brit gyarmati hatóságok, majd az egységes ciprusi állam nem tűrte volna el egy, az államtól független fegyveres szervezet létét. A szigeten Rıza Vuruşkan, a török hadsereg vezérkari tisztje lett a szervezet vezetője, aki hivatalosan a török İş Bank helyi fiókjában dolgozott. A törökországi szervező Tansu maradt. Megkezdődtek a titkos fegyverszállítások. A TMT 1960 elejére 5000 emberrel rendelkezett, akiket részben Törökországban, részben Cipruson képeztek ki. Szokás feltételezni, hogy a fegyverszállításokról a brit hatóságok tudtak. Erre valóban több jel mutat, de közvetlen adat nem áll rendelkezésemre. Nehéz lett volna a ciprusi kiképzést teljesen feltűnésmentesen végrehajtani. Tansuék elvesztették a csempészésre használt Elmas nevű hajójukat, mert valaki informálta a brit hatóságokat, és egy hadihajó követni kezdte az Elmast, ezért kénytelenek voltak szándékosan elsüllyeszteni. Tansu megjegyzi, hogy a meg nem nevezett informátort évekkel később meggyilkolták. A csempészés kereskedelmi hajók közbeiktatásával folyt tovább.

Az eredeti terv Tansu szerint az volt, hogy további két lépésben először 10 000-re, majd a továbbiakban 15 000-re fejlesszék fel a létszámot (Tansu). Azonban 1960. május 27-én katonai puccsal megdöntötték Törökországban Menderes miniszterelnök kormányát. A fegyverszállítmányok leálltak, és az addigi vezetőket, így Vuruşkant és Tansut eltávolították. A TMT azonban megmaradt, és az 1963-as véres karácsony után eredeti feladatának megfelelően működésbe lépett.

(Polgárháborús és gyarmati viszonyok) Nem kerül a történetírók figyelmének középpontjába, de a fegyveres küzdelem kezdetétől, azaz 1955 áprilisától 1958-ig olyan állapotok uralkodtak, aminek következtében sok embert meggyilkoltak, akár a saját nemzetiségén belül. Még többeket letartóztattak – köztük gyerekeket is –, mert az EOKA-t sok fiatal támogatta, s ezreket internáltak.[78] Sokakat elítéltek. Kivégzésekre is sor került az akkori idők szellemének megfelelően. Durell egy ilyen esetet (Durell 1957) is leír, amely általában is hű képet ad az akkori ellentmondásos viszonyokról a mindennapi életben. Ahogy erről szó volt korábban, Denktaş volt az ügyész, Clerides pedig a védő. Ezekkel kapcsolatban Pantelli számos képet közöl (Panteli 2005),[79] de a részletekbe nem megy bele.

A hallgatás egyik oka az lehet, hogy az akkori viszonyok semelyik félre se vetnek jó fényt. A britek számára külön zavaró lehetett, hogy a velük szemben küzdő harcosok és a gyarmat lakóinak többsége az európai kultúrához tartozó keresztényekből állt.

Helytelen volna azt gondolni, hogy egy közösség minden tagja azonos véleményen volt. Így számos görög ellenezte a fegyveres harcot. Reddaway példának a saját feleségét említi, aki ciprusi görög származású, és akit emiatt halálosan meg is fenyegettek (Reddaway 1990).

Az 1958-as év hozott egy fontos tapasztalatot Makariosszal kapcsolatban. A harcok kirobbanása után, 1955 áprilisában a kommunista AKEL párt elítélte a fegyveres küzdelmet. Az AKEL több baloldali szakszervezettel is szoros kapcsolatot tartott. Az EOKA, ahogy erről már szó esett, jobboldali pozícióval rendelkezett. Álarcosok két ízben is baloldali görögöket gyilkoltak meg. Mindkétszer Famaguszta akkori

körzetébe tartozókat. Január 21-én Akdoğan és Yıldırım[80] faluban, augusztusban Kumyalı[81] faluban. Mindkétszer tiltakozást küldtek az érsekhez azzal a kéréssel, hogy ítélje el a gyilkosságokat, de ő csak olyan felhívást adott ki, amely egységre szólít fel.[82] Az események arra vallanak, hogy nem tudott, vagy nem akart saját fegyvereseinek parancsolni. Akárhogyan is, ő is felelősséget viselt az áldozatokért. Ez a fajta gerilla harcmodor 1964-ben visszatér sokkal nagyobb volumenben, ami olyan történelmi tapasztalat, amely korlátozza az elfogadható rendezési terveket.

Az 1960-as rendezés

A források nem szólnak azon tárgyalások történetéről, melyek elvezettek a végső megoldáshoz, és ez találgatásokra adhat okot. Panteli megemlít ugyan néhány eseményt,[83] de ezek nem adnak magyarázatot a javaslatok gyors kidolgozásának és elfogadásának okaira. Panteli szerint[84] MacMillan brit miniszterelnök kíséretében Foot kormányzóval 1958. augusztus 8-án és 9-én még Athénban tárgyal a nevükkel jelzett tervről Görögország vezetőivel. Rá egy hónapra, szeptember 7-én Makariosz titokban bejelenti a görög kormánynak, hogy hajlandó elfogadni az önállóságot. Még ugyanabban a hónapban, szeptember 22-én találkozik Barbara Castle-lal, a brit Munkáspárt alelnökével, a parlament tagjával, akinek elmondja ugyanezt, és felhatalmazza, hogy a hírt közölje a sajtóval.

A fordulatot a források Görögország és Törökország külügyminiszterének, vagyis Averoffnak[85] és Zorlunak[86] az ENSZ épületében 1958. december 6-án történt találkozójához és két órán át tartó tárgyalásához kötik. 1959. február 11-én ültek össze Zürichben három állam, Nagy-Britannia, Görögország és Törökország képviselői. Az egyezményeket február 17-én kész tényként terjesztették elő a ciprusi görög és török közösség delegációi elé. Az első egyezmény leírja a ciprusi állam szerkezetét. Az alkotmányt ennek alapján szerkesztették meg később. A második, amelyet Garancia Szerződésnek neveznek, három, *garantőr*nek nevezett országot keletkeztet: Nagy-Britanniát, Görögországot és Törökországot, amelyeknek joga és kötelessége Ciprus függetlenségét és területi egységét megvédeni. A harmadik egyezmény pedig egy katonai szövetségi szerződés Ciprus, Görögország és Törökország között, amelyet a továbbiakban Szövetségi Szerződésnek nevezek. Két nappal később, 1959. február 19-én írták alá a London Egyezményt, természetesen Londonban.

Az alkotmány alapelveiről szóló rész 27 pontból és két függelékből áll.[87] A szöveg természetszerűleg sok technikai jellegű részletszabályt tartalmaz, amelyek ismertetése itt felesleges. A legfontosabb előírások az alábbiak:

- Az állam neve Ciprusi Köztársaság.
- Az állam elnöki berendezkedésű. A mindenkori elnök görög, akit a görögök, a mindenkori alelnök török, akit a törökök választanak. Az elnök és az alelnök jogait a szöveg nem különbözteti meg, mindenkor együtt említi őket.
- Szükség esetén az elnököt és alelnököt a Képviselőház elnöke és alelnöke helyettesíti, aki ugyanolyan nemzetiségű. Megjegyzendő, hogy ez az elv alkalmazásra került 1974-ben.
- Az elnöknek és az alelnöknek külön-külön és együttesen vétójoga van. A Képviselőház döntéseit vissza is küldhetik, illetve diszkrimináció esetén a Legfelsőbb Bírósághoz továbbíthatják döntés céljából.

- A Legfelsőbb Bíróság egy görög, egy török és egy semleges tagból[88] áll. Az utóbbi személy az elnöke. Őket az elnök és az alelnök együtt nevezi ki.
- A Képviselőház tagjainak 70%-a görög, 30%-a török, akiket a lakosság görög, illetve török része külön választ meg. Az arány rögzített és független a statisztikai adatoktól. Alkotmányos kérdésekben külön-külön a két közösség képviselőinek kétharmados többsége kell, más minősített esetekben csak külön-külön többség.
- Az elnöknek és az alelnöknek a külügyeket érintő kérdésekben – kivéve az olyan szervezetben viselt tagságot, ahol Görögország is és Törökország is tag –, továbbá a honvédelem és a biztonsági erőkkel kapcsolatban a szerződés függelékeiben felsorolt esetekben vétójoga van. A parlament döntéseit mérlegelésre visszaküldhetik. Egyes esetekben meg a Legfelső Bírósághoz lehet elküldeni a törvényeket végleges döntésre.
- Mindkét közösségnek rendelkeznie kell Közösségi Kamarával, amely vallási, oktatási, kulturális ügyekben, illetve a személyes státuszt illetően döntési hatókörrel rendelkezik. Ugyancsak hatókörrel rendelkezik a kamara azon szervezetek ügyeiben, amelyeknek közösségi jellege van: sport, jótékonysági alapok, testületek és szövetségek, termelő és fogyasztási szövetkezetek és hitelszervezetek, ha azok tagjai ugyanahhoz a közösséghez tartoznak. Vegyes szervezetek azonban alakíthatók. Továbbá a kamara adót vethet ki a közösség intézményeinek fenntartása céljából. A kamarák és a képviselőház hatásköri vitáiról a Legfelsőbb Bíróság dönt.

A külső, semleges megfigyelő számára nyilvánvalónak látszik, hogy ezeket a nagyon részletes szabályokat tartalmazó egyezményeket nem lehetett szeptember 22-étől számítva elfogadásra kész állapotba hozni, ha nem volt a háttérben esetleg már korábban is intenzív előkészítő munka és nyomásgyakorlás. De ezekről a források nem szólnak. Az utolsó pillanatban történt nyomásgyakorlásról Vanezis ír.[89] Makariosz nem akarta aláírni a szerződést. Ekkor Karamanlis görög miniszterelnök a helyszínre utazott és a görög követség épületében ezt mondta az érseknek: „Felhívom a figyelmét a hozzáállása következményeire és a következőket kell kijelentenem: én nem kívánom és nem is vagyok képes önt arra kényszeríteni, hogy vegyen részt a tárgyaláson és írja alá a megállapodást. Tájékoztatom azonban, hogy én megvédem Görögország becsületét, aki elfogadta a meghívást a tárgyalásra az ön hozzájárulása után, és én elmegyek a tárgyalásokra. Ugyancsak kijelentem, hogy a szerződés aláírásával kormányom befejezi a Ciprus-politikáját. Ön szabad, ha úgy akarja, folytassa a küzdelmet egyedül.”[90]

Ez a történet egy folyamat utolsó eleme. Ekkor Makariosz olyan helyzetben volt, hogy nem létezett sok választása. A görög miniszterelnök személyes figyelmeztetése az érsek felelősségére előzmények nélkül aligha lett volna elegendő arra, hogy azt aláírásra kényszerítse. Az eléje tárt szerződés a függetlenségtől és a brit uralom ezzel járó megszűnésétől eltekintve szinte minden elemében rosszabb volt, mint a korábbi brit ajánlatok. Clerides, aki az elnökválasztáson a saját apja ellenében Makarioszt támogatta, ezt így fejezi ki: „Az álláspontom az volt, hogy a Zürich–London Egyezményeket csak Makariosz érsek tudja eladni a ciprusi népnek.”[91]

Az egyezmények nem jelentettek még alkotmányt, csupán annak bizonyos alapelveit rögzítették. Létrehoztak egy Közös Alkotmányozó Bizottságot (KAB),[92] amelyben Görögország, Törökország és a két közösség alkotmányügyi szakértői foglaltak helyet, továbbá egy semleges, svájci jogász, név szerint Marcel Bridel[93]. A Bizottság[94] 1959. május 6-án kezdte meg a munkáját és 1960. április 6-án fejezte be. Mint látható, a munkában Nagy-Britannia nem vett részt.

Makarioszt elnöknek és dr. Fazil Küçökött alelnöknek 1959. december 13-án választották meg.

A sziget 1960. augusztus 16-án lett önálló állam. Az egyezmények szerint ennek már korábban meg kellett volna történnie, nevezetesen az aláírástól számított egy éven belül. A késedelm okát a források nem tárgyalják.

(Folytatjuk)

FÜGGELÉK

1974-es puccs	A görög katonai junta által Makariosz elnök ellen szervezett puccs 1974. június 15-én.
Akritas-terv	Titkos terv arra vonatkozóan, hogy a ciprusi törököket fegyveres erővel kényszerítsék az alkotmány módosításának elfogadására.
Annan-terv	Kofi Annan, az ENSZ egykori főtitkára idejében az ENSZ diplomatái által kidolgozott béketerv, amelyről 2004 áprilisában népszavazást tartottak. A görög fél elutasítása miatt nem lépett életbe.
enosis	Egy görögök által (is) lakott terület egyesülése Görögországgal.
EOKA	A brit uralom ellen küzdő, titkos, görög fegyveres szervezet.
etnarch	Ciprus görög lakosságát a külső hatalom (Porta, Nagy-Britannia) előtt képviselő görög ortodox érsek.
Megali Idea	Minden görög terület egyesülése egyetlen Görögországban.
muhtar	Falusi elöljáró.
taksim	Török kifejezés, jelentése szakadás. Itt a sziget felosztását jelenti a két közösség között.
TMT	Titkos török védelmi szervezet.
véres karácsony	1963 karácsonya, amely előtt négy nappal kitörtek a nemzetiségi zavargások.
Varosha/Maraş	Famaguszta híres városrésze, amely 1974 előtt a Földközi-tenger egyik leghíresebb üdülőhelye volt. 1974 óta elhagyott terület. 2019 ősze óta kis része bárki által látogatható, de csak relatíve kevés utcán lehet sétálni, a házakba bemenni tilos.

JEGYZETEK

1 Eastern Mediterranean University, Doğu Akdeniz Üniversitesi. A tanítás nyelve túlnyomórészt angol, már a hallgatóság nemzetközi összetétele miatt is.

2 A megkülönböztetéssel érzékeltetni akarom, hogy a szöveg mely részéről van szó.

3 John Reddaway: *Burdened with Cyprus: the British Connection.* New York, 1986, MW Books Ltd, ISBN 10: 0297791206, second edition 1986 (third edition 2001), 199. o. Az Akritas-tervre utalva ezt írja: „*By ignoring it they call into question the objectivity and indeed the honesty of their own testimony.*"; magyarul: „[Az Akritas-tervet] Figyelmen kívül hagyva megkérdőjelezik saját bizonyságuk tárgyilagosságát, sőt őszinteségét."

4 Angol helyesírással Paphos.

5 Hanife Aliefendioğlu – Béla Vizvári: A Life Story under the Shadow of Cyprus Issue. *Cyprus Studies,* Vol. 19, Issue. 43, 2017, 53–66. o.

6 Az egykori Trikomo.

7 Yvonne Çerkez: *Rauf Denktaş* (A Private Portrait). Szerzői kiadás, 2014, ISBN 978-0-9930153-0-4. Az eredeti alcím: *The authorized biography of the Turkish Cypriot president who defied the world to create a homeland for his people.*

8 Lawrence Durrell: *Bitter Lemons*. London, 1957, Faber & Faber.

9 Spyros Hacigregoriou: *The economics of the solution and the reunification of Cyprus.* 2010, a szerző kiadása.

10 Niyazi Kizilyurek: *Glafkos Clerides (The path of a country)*. Nicosia, 2008, Rimal Publications.

11 Ingemar Lindahl: *Notes from the Graveyard of Diplomats (Cyprus 2002–2004).* Nicosia, 2019, Heterotopia Publications.

12 Amikor Ciprusnak az Európai Unióba való felvétele közelgett, célszerű lett volna a ciprusi problémát megoldani. Ezt az EU nem végezhette el, mert egyik országrészre sem volt hivatalos befolyása a tagság hiánya miatt. A feladatot az ENSZ próbálta megoldani. Az akkori főtitkár, Kofi Annan, Alvaro De Soto perui diplomatát és egykori külügyminisztert bízta meg a béketerv kidolgozásával. De Soto 1982 óta állt az ENSZ alkalmazásában. A tervet a főtitkárról nevezték el. A tervnek öt változata készült el. Fontos megjegyezni az igazságosság érdekében, hogy a terv első három változatának sikertelensége miatt, ami a görög és török fél erős érdekellentéte miatt következett be, megállapodás szerint a negyedik és ötödik változat az ENSZ diplomatáinak megfontolásai alapján készült, ami azonban nem jelenti a konzultáció hiányát. A tervről 2004. április 24-én, tehát közvetlenül Ciprusnak az EU-ba való belépése előtt, a sziget mindkét részén külön-külön népszavazást tartottak. Akkor lépett volna hatályba, ha mindkét oldalon elfogadják. Azonban a görög fél elutasította, a török fél elfogadta.

13 Martin Packard: *Getting it wrong (Fragments from a Cyprus Diary 1964)*. 2008, AuthorHouseTM UK Ltd.

14 Dr. P.N. Vanezis: *Cyprus: Crime Without Punishment*. Revised Second Edition. Hong Kong, 2000, Regal Printing Ltd, 227–228. o.

15 Dr. Stavros Panteli: *The History of Modern Cyprus*. Nicosia, 2005, Topline Publishing, 204. o.

16 Reddaway 1986, i. m.

17 John Reddaway: *ODI et AMO (Vignettes of an affair with CYPRUS).* London, 1990, K. Rustem & Brother.

18 A szervezet neve *Türk Mukavemet Teşkilatı,* vagyis Török Ellenállási szervezet. Megnevezésére mindvégig a TMT rövidítést használom.

19 Pakard 2008, i. m.

20 İsmail Tansu: *In reality no one was asleep*. Törökből fordította Ayhan Sütcöoğlu, kiadó és évszám nélkül.

21 Vanezis 2000, i. m.

22 Kacziba Péter: *A nemzetközi válságkezelés békeépítő koncepciója* és *ciprusi alkalmazásának tanulságai.* PhD-disszertáció, Politikatudományi Doktori Program, Pécs, 2017, https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/16359

23 Panteli 2005, i. m.

24 A későbbi fejlemények szempontjából nem lényeges, de tény, hogy Genova is megszerezte a sziget egy kisebb részét.

25 Lásd Ahmet C. Gazioğlu: *The Turks in Cyprus. A province of the Ottoman Empire (1571–1878).* London, 1990, K. Rustem & Brother, 11. o.

26 Uo.

27 Uo. 46. o.

28 Uo. 68. o., 40. lábjegyzet.

29 Vanezis 2000, 3. o.

30 Eredetileg Kínában kialakult, majd Japánban módosított, mintegy 4000 éves táblajáték. Egyforma fehér és fekete kövekkel játsszák.

31 Pontosabban ő III. Makariosz érsek volt.

32 Gazioğlu 1990, 242–249. o.

33 Uo. 189. o.

34 Uo. 192. o.

35 Uo. 194–195. o.

36 Más források 92 000, illetve 92 800 fontról beszélnek.

37 A szerződés megkötésének idején Disraeli volt a brit miniszterelnök. Ő egyebek mellett a sziget fejlesztésének szükségességével indokolta meg a lépést. Azonban már a 19. századtól kezdve számos brit politikus Ciprus átvételét előnytelennek tartotta

(Reddaway 1986, 9–10. o.). Megjegyzendő azonban, hogy mind az I., mind a II. világháború alatt a briteknek előnyös volt, hogy a sziget nem került német kézre.

38 Angolul Cyprus Convention.

39 Az *enosis* valamely görögök lakta terület csatlakozása Görögországhoz. Részletesen „A modern Görögország területének kialakulása" című fejezetben tárgyalom.

40 Az ókori Kition városról elnevezve. Valójában Larnaca püspöke.

41 Angolul British High Commissioner to Cyprus, a legmagasabb rangú brit diplomata a szigeten.

42 A görög szárazföldtől nyugatra található szigetek Korfutól Zakinthoszig, illetve a Peloponnészosz-félszigettől délre Küthéra. A szigeteket a britek 1864-ben adták át Görögországnak.

43 Angolul Legislative Council.

44 Angolul High Commissioner. 1925-től, amikor Ciprus koronagyarmat lett, a szigetet kormányzó (govenor) igazgatta.

45 Például Vanezis 2000, i. m. 70–71. o.: „*In fact, until the late fifties the relations between the two ethnic groups had been excellent – an enviable example of harmonious coexistence.*", magyarul: „Tény, hogy a késő ötvenes évekig a két etnikai csoport közötti viszony kitűnő volt – egy irigylésre méltó példa a harmonikus együttélésre." Vanezis már korábban, a 4. oldalon megcáfolja önmagát, amikor ezt írja: „*...Turks still instinctively feel that the Greeks are not their equal but their rayahs (servants).*", vagyis: „*...törökök továbbra is ösztönösen úgy érzik, hogy a görögök nem egyenrangúak, hanem a szolgáik.*"

46 (Asmussen, 2006a) Jan Asmussen: Introduction to Disturbances in Cyprus in October, 1931. *Journal of Cyprus Studies,* 12. évfolyam, 30. füzet, 2006, 5–53. o.; (Asmussen, 2006b) Jan Asmussen: Disturbances in Cyprus in October, 1931. *Journal of Cyprus Studies,* 12. évfolyam, 30. füzet, 2006, 1–3. o.

47 A szerződés eredeti szövege: *ARTICLE 15. Turkey renounces in favour of Italy all rights and title over the following islands: Stampalia (Astrapalia), Rhodes (Rhodos), Calki (Kharki), Scarpanto, Casos (Casso), Piscopis (Tilos), Misiros (Nisyros), Calimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi), and Cos (Kos), which are now occupied by Italy, and the islets dependent thereon, and also over the island of Castellorizzo.*

48 A szerződés eredeti szövege: *ARTICLE 20. Turkey hereby recognises the annexation of Cyprus proclaimed by the British Government on the 5th November, 1914.*

49 Vanezis 2000, i. m. 71. o.

50 Jelen sorok írásakor az épületeket, amelyek egy irodának adnak csak helyet, még nem üzemelték be.

51 1974 óta egyetlen vegyes falu maradt, Pile, ahol mindkét közösség rendelkezik muhtárral.

52 Murat Akiner: *Greco–Turkish relations in Cyprus and the role of education.* Szakdolgozat, Faculty of Political Science, Columbia University, 1963.

53 Uo. 36. o.: „*The affairs of the villages, which number 617, are managed by village commissions...Each village commission consists of a mukhtar (headman) who acts as president, and four Azas (elders). In villages with a mixed population of Greeks and Turks a separate commission is appointed for each community when it numbers thirty or more.*"

54 Uo. a IX. és X. fejezetben Akiner részletesen elemzi az iskolaügyet.

55 Magyar szempontból ez azért érdekes, mert akkor több ezer görög kommunista és családja menekült Magyarországra. Leszármazottaik ma is itt élnek.

56 Részletesen tárgyalja (Vanezis 2000) 82–86. o.

57 Angolul Assembly.

58 Angolul Legislative Assembly.

59 Progresszív Munkáspárt (*Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú*). 1926-ban alapították. Az egykori Szovjetunióval szoros kapcsolatokat ápolt.

60 Vanezis 2000, i. m. 9. o.

61 Uo.

62 II. Makariosz, 1947. december 24-étől 1950. június 28-áig, haláláig volt érsek.

63 Vanezis 2000, i. m. 32. o. Az idézet nála angolul: „*Three days later Makarios and Savvas Loizides came to my flat in Athens to discuss the results of my visit to Cyprus. My recommendations were not well received. Makarios, while accepting the need to use force, wanted to restrict my operations to sabotage. I insisted my original plan, which included the use of guerilla groups, and we parted on a note on disagreement.*" Az idézetet Charles Foley (szerk.): The Memoirs of General Grivas, 1964, Longmans kötetből vette. Megjegyzendő, hogy Grivast az 1950-es évek végén léptették elő tábornokká Görögországban.

64 Görögül: Ethniki Organosis Kyprion Agoniston.

65 Vanezis 2000, i. m. 58. o.

66 Çerkez 2014, 100. o. Ebből 28 a haditengerészettől, 69 a légierőtől és 274 a hadseregtől és rendőrségtől.

67 Vanezis 2000, i. m. Appendix III, 226–228. o.

68 Vanezis 2000, i. m. 89–90. o.

69 Panteli 2005, i. m. a 187. oldalon tárgyalja Harding titkosszolgálatát (amelyet személyesen vezetett) és ennek eredményeit.

70 Uo. 198. o.

71 Később Lord Caradon.

72 Törökül *Liderimiz Dr. Fazil Küçük*. Az „-imiz" a többes szám első személyű tulajdonrag.
73 Általában a nevét csak röviden Rauf Denktaşnak írják.
74 Lásd továbbá a fotót Kizilyurek 2008, 53. oldalán, ahol Clerides és Denktaş jó hangulatban állnak egymás mellett viszonylag fiatalon.
75 Mustafa Kemal Atatürk (1881. március 12. – 1938. november 10.) a modern Törökország megteremtője.
76 Tansu xx, 47. o.
77 Lásd: Wikipedia 1, https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_Resistance_Organisation.
78 Megjegyzendő, hogy a II. világháború alatt a Palesztinába tartó zsidó származású menekülteket a Famaguszta közelében lévő két internálótáborban tartották vissza a brit hatóságok. Csak a háború befejezése után folytathatták útjukat.
79 Panteli 2005, i. m. a 188. és 206. oldalak között.
80 Mindhárom érintett falu jelenleg az Észak-Ciprusi Török Köztársaság területére esik. Ennek a két falunak az eredeti neve Akdoğan és Yıldırım.
81 Korábban Milia. Több más Milia nevű falu is létezett, de azok távol estek Famagusztától.
82 Panteli 2005, 205.o.
83 Uo. 207–209. o.
84 Uo. 205–206. o.
85 Evangelos Averoff-Tossitza (1910. április 17. – 1990. január 2.), általában csak röviden Averoff. Több kormányzati pozíciót betöltött. 1956 és 1963 között volt külügyminiszter.
86 Fatin Rüştü Zorlu (1910. április 20. – 1961. szeptember 16.). 1955-től külügyminiszter Menderes kormányában. Az 1960. május 27-ei puccs után kivégzik, egy nappal Menderes előtt.
87 Vanezis 2000, i. m. IV. Függelék, 229–237. o.
88 A semleges tag nem görög és nem török, külföldi állampolgárt jelent.
89 Vanezis 2000, i. m. 35. o.
90 Uo., a szöveg angolul: „*I draw your attention to the consequences of your attitude and must declare the following: I neither desire nor am able to press you to take part in the conference and sign the agreements. I inform you, however, that I shall protect the honour of Greece, which accepted the invitation to the conference after your assent, and I shall go to the conference. I also declare that by signing these agreements, my government ends its Cypriot policy. You are free, if you wish, to continue the struggle alone.*"
91 Kizilyurek 2008, i. m. 45. o. Az eredeti szöveg angolul „*My position at that time was that the Zurich-London Agreements could be sold to the Cypriot people by Archbishop Makarios.*"
92 Angolul Joint Constitutional Commission. Lásd https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/cypros/cyprus-e.htm
93 Lásd https://www.legalanthology.ch/bridel_marcel_1898/ Letöltve: 2021.10.03.
94 A Közös Alkotmányozó Bizottság teljes összetétele:
Görögország delegációja: Professor Themistocles Tsatsos (a delegáció vezetője), Mr. George Charbouris, Mr. Alexandros Lekkas, Mr. Constantinos Choidas, Mr. Demetrios Apostolides, Mr. Demetrios Kyriazis, Mr. Georghios Zotiades, Mr. Demetrios Petrounakos.
Törökország delegációja: Professor Nihat Erim (a delegáció vezetője), Dr. Suat Bilge, Mr. Sherif Kolhan, Mr. Ahmet Asim Akyamach, Mr. Kaya Pirnar, Mr. Alaeddin Gulen.
A ciprusi görög delegáció: Mr. Glafkos Clerides (a delegáció vezetője), Mr. George Polyviou, Mr. Michalakis Triantafyllides, Mr. Tasos Papadopoulos, jogi tanácsadó: Mr. Criton George Tornaritis.
A ciprusi török delegáció: Mr. Rauf Raif Denktash (a delegáció vezetője), Mr. Halit Ali Riza, Mr. Hakki Suleyman, Mr. Ali Dana, jogi tanácsadó: Mr. Mehmet Nedjati M.
A Közös Alkotmányozó Bizottság jogi szakértői: Professor Marcel Bridel és asszisztense, Mr. Louis Bagi.